I.

ДО РОБОТИ

Петро Михайлович, учитель, приїхав з Києва пізнім потягом і прийшов до школи, як у селі вже давно спали. Але на ранок, ще тільки зійшло сонце, ввесь гурток сидів на шкільних східцях. Школа була ще замкнена. Не бігали, не бурушкались, говорили стиха. Петра Михайловича не хотіли будити, бо знали, що приїхав пізно. Дорікали Петрові Ткаченкові, що не додержав слова: умов-лялися поки що мовчати про свої заміри — він не вдержався, роз-дзвонив уже всім у селі.

— І завжди цей Петро...

— Такий вже задавака — може, ще нічого не вийде, а він...

— Як не вийде? Мусить вийти! — рішуче промовив Петро.

— На словах — то ми всі робітники, побачимо, як на ділі.

— А що на ділі? — скипів Петро.

— Що? Перший почнеш вередувати... от що.

— Хто? Я? — схопився Петро.

— Та... годі, Петра Михайловича збудите! — спиняв Матвій.

— Так що ж він бреше!

— Що бреше, а пам’ятаєш, як у драмгуртку підвів з виставою?

— Так, по-твоєму, то я підвів?

— Ну, от! Заведіться. Ніколи в нас без цього не обійдеться. Годі, кажу!

— Так що ж він, хамро!..

Петра Ткаченка поривало посваритися, але він втримав себе, крутнувся, сплюнув, пішов од гурту в садок.

— Куди ти, Петре?

— Ану вас...— пішов поза школою.

— От бачте, який він.

— А ви не знаєте хіба Петра? Не зачіпайте краще його.

— Та доки ми будемо панькатись з ним? Записався в гурток, то й хай по-товариському поводить себе!

— Я пропоную виключити його з гуртка, коли він не вернеться сьогодні на збори! Годі вже!

Із-за другого рогу школи вискочив Петро, радісний, схвильова-ний, мов зовсім не той.

— Товариші!

— Що таке? — сухо спитали його.

— Знаєте, Петро Михайлович сидить уже в майстерні, а кругом нього плани, книги, всяке приладдя...

— Та ну? — Всі підвели голови.

— Слово честі. Я у вікно заглянув. Гайда в майстерню.

Схопились, як табунець горобців, і з веселим гомоном побігли.

— Петре Михайловичу! Петре Михайловичу, можна?

— Можна! — каже.

Упхались гуртом.

— Добридень!

— Добридень! А ви вже тут. Я оце хотів сам трохи роздивитись, а коли прийшли, розглянемо всі вкупі.

На великому столі були порозкидані пилочки, напильники, ру-банок, обценьки, бруски дерева і багато іншого приладдя, потрі-бного для будування моделі аероплана. З другого боку лежала чимала купка новеньких книжечок, посередині був розгорнутий великий аркуш паперу, над яким сидів із олівцем у руках Петро Михайлович, заклопотаний, задуманий. Розсипались кругом сто-лу: той за книжки, другий тягне брусок, інші через плече Петра Михайловича зазирають на папір.

— Що це за риба намальована?

— Е, ні, так не можна, друзі мої. Про все довідаєтесь у свій час, а тепер закликаю до порядку!

Ущухли.

— Покладіть ви речі на місця!

Поклали.

— Перш ніж почати працювати із цим приладдям, мусимо оцю роботу,— показав Петро Михайлович малюнок на папері,— розібра-ти по кісточках і знову скласти. Це рисунок моноплану!

— То будемо моноплан будувати?

— Моноплан! Моноплан! А що? На моє вийшло! — радів Андрій.

— Прошу посідати — поговоримо до ладу!

Посідали.

— Перш ніж почати з вами працю, мушу сказати вам от що: ви, певне, не гаразд уявляєте собі, яку складну роботу беремо ми на себе: робота має бути морочлива, довга і, може, здаватиметься навіть нудною.

— Ні! Ні! Робота цікава!..— гаряче запротестували з усіх боків.

— Ви послухайте мене! — спинив їх Петро Михайлович.— Я ще раз скажу — робота може здатися в який час нудною. Треба буде пере-читати і зрозуміти оці книжки, треба гаразд вивчити малюнки, треба багато виконати дрібної роботи. Ви в цій роботі ще нічого не розумієте, я хоч придивлявся до цього в Києві, але теж не зо-всім певний у собі — і тому заздалегідь треба приготуватись до всього. Може, по-першу не буде нам удачі. Але я вірю — коли візь-мемось за діло терпляче, уперто і уважно, ми доведемо його до краю. Літун обіцявся нам допомагати: коли буде потреба — буде-мо писати йому листи або їздити у Київ.

— А за скільки днів ми зробимо наш аероплан? — спитав Андрій.

— А як ви гадаєте?

— Днів за три!

— За два!

— Добре візьмемось — за день зробимо!

Петро Михайлович усміхнувся.

— А я гадаю, що було б добре, коли б ми його зробили за місяць.

— О-о-о! — загули кругом.— Менше. Це ви навмисне нас лякаєте. Де там тії роботи на місяць.

— Ну, побачимо, а тим часом я все ж таки попереджаю: робота має бути довга і серйозна — хто не почуває в собі досить для цього сили, хто не надіється на себе,— краще завчасу одмовтесь, щоб по-тім не гальмували справи.

— Всі, всі будемо працювати! — загуло.

— Ну, усі, то й усі! Тоді зберіться сюди по обіді, сьогодні й розпочнемо.

— Як по обіді? Зараз!

— Зараз хочете? Гаразд! Я хотів тим часом дещо сам перегляну-ти, коли ж ваша така охота,— почнемо зараз.

Посідали так, щоб усім було зручно.

— От це буде перша спроба — побачимо, які ми будемо в серйоз-ній праці. Ну, візьмемось до цієї риби.

Петро Михайлович розправив план на столі, всі щільно обсіли його, приготувались. Почали. Петро Михайлович взяв у руки олі-вець і почав пояснять план:

— Оце має бути рама, або фюзеляж... Чуєте: фю-зе-ляж... До ньо-го прироблюють всі інші частини аероплану. А це — крила, або пі-дтримні поверхні. Аероплан так, як і паперовий змій, тримається в повітрі через те, що повітря тисне на ці його поверхні; отже, ці поверхні мають бути якнайлегші, а разом із тим і міцні... Ми зро-бимо поверхню з однієї суцільної дощечки або з оцих брусків. Вони звуться лонжеронами.

— Як, Миколо, звуться ці брусочки? — раптом звернувся до мало-го Миколи, усміхаючись, Петро Михайлович.

Микола на той час позіхав.

— Ло... лоро...

Всі засміялись.

— Лонжеронами, Миколо, не спи,— повторив йому учитель і став говорити далі.

Миколка почервонів, спідлоба озирнув усіх, напружив увагу.

Увійшов дід. Навшпиньки пішов у куток, набрав стружок на ру-кав... Вертаючись, спинився коло гуртка, заглядає в плани, слухає. Слухав-слухав, далі сумно хитнув головою, зітхнув важко-важко. Петро Михайлович почув, повернув голову:

— Чого це, Назаре, так тяжко зітхаєте?

— Трудно... не полетите!

— Чого трудно? — сміється.— Напевне полетимо, Назаре. Побачите.

— Трудно... вже бачу, кого сюди треба,— показав на план,— тут треба тих, що ходили колись у золотих гудзях, в окулярах і канти на штанах... а куди нам...

Молоді авіатори обурились:

— Що нам золоті гудзі? Що нам окуляри, канти! Ми й без штанів зробимо те, що вони в золотих гудзях робили.

— Не кажіть...

Пішов. Хитає головою, бурчить:

— Трудно... ой трудно...

Учитель поділив своїх "авіаторів" на гуртки, доручив кожному робити ту чи іншу частину моделі та розказав, з якого саме мате-ріалу що робити.

Після першого дня роботи всі, одначе, члени авіаційного гурт-ка побачили, що справа справді не така легка, як їм зразу здава-лося. А на третій, на четвертий день дехто зовсім охололи до справи — особливо з менших. Щиро взялися до роботи тільки троє: Петро, Андрій і Матвій, і на них покладав усі надії Петро Михайлович. Та ще Марійка так захопилася думкою про малень-ку машину, яка буде літати, що не пошкодувала свого намистеч-ка, оддавши з нього буслинку для упорного підшипника. Ті, що взялися до роботи, особливо піонери,

виявили жваву колективну ініціативу: хто ніс матеріал, хто їздив до Києва, коли що треба, хто весь час сидів у майстерні і т. ін. Молоді авіатори, обміркува-вши справу, постановили: вибрати відповідальних членів, які бу-дуть робити моделю, всі ж останні можуть не завжди бувати при роботі, але в курсі роботи мусять бути всі. Взялись за роботу ті ж таки троє: Петро, Андрій і Матвій. Згодом пристала до них і Ок-сана. Морочились із планом довгенько. Не можна сказати, щоб засвоїли його як слід, але всіх брала нетерплячка, щоб як швид-ше взятися до роботи, і Петро Михайлович, зрештою, згодився в тій надії, що в процесі роботи деякі малозрозумілі деталі будуть вияснені краще. Майстерня зразу поживішала. До роботи! У від-повідальних майстрів аж серце забилося: чи вийде ж що з їхньої роботи, чи не осоромлять себе? Бо вже про їхній замір говорили не тільки в школі, почали говорити й на селі. Хтось пускав уже на гурток злі й глузливі жарти: "Наші завіатори плетуть із лози ае-роплан, щоб летіти на місяць..." Гадали, хто б же це? А ті, що слу-хали доповідь про авіацію, сперечалися з ними, розвіювали пльо-тки та нерозумні вигадки.

II.

ВОРОГИ

Проти школи через майдан стояла крамничка з вивіскою "Ба-калѣйная торговля М. П. Латкина". Крамар Михайло Латка, ма-ленький чоловічок зі злими зеленкуватими очима, часто стояв на порозі своєї крамниці і приглядався до школярського заняття, яке щодня гуло з ранку до вечора в школі й коло школи. Латка всією душею ненавидів цю нову школу. Ненавидів він її за "без-божництво", за нові порядки, за "мужицьку мову", а особливо за кооперативну крамничку, яку заснував при школі гурток учнів. Кооперації боявся він, як вогню, і часом цілими ночами не спав, гадаючи, що з ним буде, коли кооперативний рух охопить село. А розмови про кооперацію із школи справді переходили в село, між дорослих, і більш активні селяни вже гуртували потроху коло цієї думки інших. Латка був певний, що це все йде од школи, і при всякій нагоді ганив її перед селянами, як тільки міг.

Він завжди знав, що робиться в школі, і щодня розмовляв про неї з покупцями, що заходили до нього в крамничку купувати. Довідався він і про авіаційний гурток. Він не йняв віри, щоб із нього щось вийшло, і сподівався, що отут-то він найбільше по-сміється з школи. Одважує він що-небудь покупцеві, а сам спідло-ба озирає його, що воно за людина. Звірившися, що людина плоха і темна, він і починає стиха:

— Ваш хлопчик, здається, ходить до школи, не чули, що воно там робиться тепер?

— А що таке? — турбується селянин.

— Та, кажуть, ніби вже такі стали учені, що аероплани будують, літати збираються...

— Аероплани? Школярі? — дивується селянин.

— Якже, якже, роблять аероплан. Чемберлена [1] воювати збираються!..— Далі Латка сумно хитає головою: — Була колись школа — діло було. А тепер...— махнув рукою.

— І що ж, вийде щось із того, що ото вони аероплана надумали? — питав зацікавлений селянин.

— Та куди там! Разі ето мисленно, щоб якіїсь сопляки такоє дєло здєлали. Очі одводять, що от, мовляв, яка у нас наука у школах. Всього вміють, все знають, що на небі, і на землі, й під землею... а насправді... Охо-хо...

Входять люди, дослухаються. Латка не поспішає їм продавати, і помалу в крамниці набивається повно людей. І починається:

— Таки й правда: яка тепер школа, які тепер учителі... Ось мій п’ятий рік ходить, а що толку, одна розпуста. На святках якось пристав

батюшка, питає: "Скажи, мальчик, знаєш тропар [2] хрещенію", а він йому й пече:

Раз в крещенский вечерок

Девушки гадали... [3]

А Латка додає, а Латка допікає:

— Встане — не молиться, пообідає — лоба не перехрестить.,.. Аероплани, моноплани, чортоплани, а спитай, чи хоч один з них оче-нашу знає...

Всі так і гунули:

— Де там! Хіба їх цього вчать!..

Дядько високий зауважив:

— Мій почав теж був у ті аеропланчики ходити, ну, та я його швидко одучив. Посилаю його до церкви в неділю, а він мені: "Треба,— каже,— сьогодні в школу — аероплан робимо".— "Як? У не-ділю?" — Та за лозину, та по плечах, та по спині. О, зразу присмир-нів і літати забув.

За ним інші.

— Що це за вигадки? Хіба це боже діло? Рибі велено плавати — плавай, пташці літати — літай. В біблії он сказано...

І пішло:

— На мене — взяв би я того аероплана та потрощив на голові до тріски і школу таку запалив! Нащо вона нам?

— Раніш аеропланів не знали, а хіба так жилося?..

Стоїть Латка, ручки на животі склав, уже мовчить, тільки слу-хає, та все зітхає, та головою прихитує.

III.

ЩО БУЛО ДАЛІ

Почалася робота. Столи, табурети, навіть підвіконня в майсте-рні заставлено різними приладдями. Той струже, той клеїть, ін-ший на спиртовій лампочці гріє чайника, згинає у парі перед но-ском чайника платівки з китового вуса. Петро Михайлович хо-дить од одного до другого, приглядає, учить, радиться... Роблять саме рамці. Робота кипить, але галасу немає; навпаки — що щіль-ніше, що щиріше бралися до роботи, то коротша була мова. Чути було тільки:

— Подай! Принеси!.. Що далі?..

Приходили інші члени гуртка, дивились, подавали те, інше, ха-палися виконати ті маленькі завдання, які часом їм доручали. Ро-змовляли нишком, хоч ніхто не забороняв говорити вголос. Наві-дувався дід Назар. Прислухався, як нові майстри вільно кидались невідомими для нього словами: нервюра, стабілізатор, стерно повороту, придивлявся, як горіла в їх руках робота — і вже не гра-ла прихована під сивими вусами у нього усмішка. Працювали з ранку до вечора. Силою вже Петро Михайлович одсилав їх обіда-ти; іноді бувало, що він сам про це забував, тоді всі залишались до вечора без обіду. Приносив хто-небудь хліба, і майстри похап-цем, не кидаючи роботи, сяк-так перебивали голод. Всі аж при-марніли.

IV.

НЕСПОДІВАНИЙ ПРИХИЛЬНИК

Одного дня надвечір увійшла в майстерню якась (із різкою) жінка, ввічливо поздоровкалась, стала коло порога, дивиться.

— А що скажете? — не кидаючи роботи, спитав її Петро Михайло-вич.

— Оце я прийшла до вас розпитатися, Петре Михайловичу, чи вони таки за ділом сюди щодня ходять, чи, може, тільки пустува-ти.

Петро чогось почервонів, усміхався...

— Всі, що тут, як бачите, коло праці, а може, де є такі, що й без діла блукають,— сміється Петро Михайлович.— Ваш котрий?

— А отой білоголовий,— кивнула на Петра жінка.

— Е, тітко, цього не руште, цей у нас перший майстер.

— Ну, а я вже думала так,— в жарт не в жарт почала вже весело молодиця,— тільки застану, що він тут отирається без роботи,— так і займу лозинякою: ви ж таки подумайте — схопився зранку, не по-снідав, куска хліба не взяв — повіявся. Жду обідати — нема, жду по-луднувати — нема. Та що ж це за лихо таке? І це щодня. Давай, ду-маю, піду хоч лозиною зажену! — До Петра.— Ну, скажи мені, оце ти і їсти не хочеш?

— Ми вже їли тут.

— Видно і по вас, що їли, бач, аж очі позападали.— Озирнула всіх, похитала головою, мовчки вийшла за двері і незабаром уносить: величезний горщик ряжанки й цілу хлібину, ложки. В хлопців аж очі заблищали — раптом почули в собі вовчий голод.

Поставали кругом столу, тьопають, аж виляски ходять по майс-терні. Дякують та прихвалюють.

— Та й що ж це таке буде у вас, що он аж люди загомоніли в селі? Літати, чи що, надумались? — розпитує.

Петро Михайлович починає розповідати їй про моделю. Слухає, усміхаючись, але очі уважні.

— А вражі люди аж гудуть: нащо воно того вчитися, який із того толк? Щоб колись ото полетів та шию собі зломив. Ну, а я, правду кажучи, люблю, як ото воно гуде над головою. Отак би й полеті-ла, коли б хто узяв! — Усміхається.

— Ось ми, як колись збудуємо аероплан,— мимрить Андрій з по-вним ротом,— посадимо вас і полетимо з вами аж за море-окіян.

— Ой не дуже тільки далеко, щоб хоч назад утрапити.

Сміються.

Як виходила, до Петра Михайловича:

— То ви вже, Петре Михайловичу, не дуже томіть їх... Хоч обідати пускайте. А то мій уже зі сну говорить. Оце якось побудив усіх. "Стерно, — кричить,— стерно зламаєш..."

Прощається:

— Ну-ну — побачимо, яке з цього пива та вийде диво... Може, тільки потуманите людей, та й по тому. Тоді й додому не вертай-ся. Чуєш? — посварилася на сина. Засміялась, пішла. Ніби аж пове-селіло, поясніло в майстерні. Петро Михайлович до Петра:

— Ти б свою матір грамоти навчив.

Петро:

— Вони трохи грамотні.

— Ага, тож-бо то й є,— промовив Петро Михайлович.

V.

ЩОСЬ НІБИ ВИХОДИТЬ

Минуло кілька днів. Зробили кістяк рами. Наробили попере-чин, але ніхто з майстрів якось не був певний того, що їхня робо-та до діла. Взялися робити підтримні поверхні. Робота, що вима-гає пильності, уваги і важкого терпіння... Члени гуртка, що при-ходили вчитись і допомагати, дивились на роботу з недовір’ям і починали говорити між собою, що з цього нічого, мабуть, не вий-де. В селі почали вже глузувати, питали то одного, то другого хлопця: "Коли ж це ви будете вже літати?"

Проходив якось Петро повз крамницю. Латка побачив його, ки-вав ручкою, сам п’яненький:

— Ну як? Швидко ваш аероплан буде готовий? Я щодня вигля-даю...

— А вам нащо?

Латка хитро посміхнувся:

— А я думав музику найняти, щоб марша грали, як ви будете ле-тіти.

І справді, щось таке надумав він. На майдані завжди грались діти — пасли поросят, гуси, качки... Латка гукнув їх до крамнички, щось довго

гомонів з ними, сміявся, на школу показував. Після того діти завжди, коли побачать школярів, кидали гратися й по-чинали дражнити:

— Літуни, літуни, ідуть без штанів.

Хтось навіть склав на селі вірші і пустив між люди. Чи не сам, мабуть, Латка:

А у нашому селі

Завелися літуни.

До неба літали...

Та в болото впали...

Ні Петро, ні Матвій не звертали на це уваги, але Андрій, гаря-чий і гонористий, турбувався, лаявся, кулаками сварився...

— Ну-ну! Побачимо ще!

Але незабаром почали помічати за ним щось інше.

Руки були в нього умілі, зрозумів він усе швидко, і робота в нього завжди кипіла. Приспівував, сміявся, пританцьовував, а то зразу помітили — чогось осуворів до роботи, став в’ялий,— сам не робить, тільки все крицикує, до всього чіпляється...

Одного дня зовсім не прийшов у майстерню.

Доручили Матвієві довідатись — чому. По обіді прийшов Матвій, сумний, задуманий. Розповідає: переказував Андрій, щоб його виписали з гуртка.

— Чого?

— Казав, що з цього нічого не вийде, тільки слави наробимо. Те-пер бігає з малими дітьми та змії пускає. На всьому його кутку змії аж гудуть, цілу повітряну флоту розвів.

Сів коло столу Петро Михайлович, задумався. Пожурилися хло-пці... Якось уже й робота не йшла до рук. Скучно без Андрія, та й робота без нього надовго затягнеться... А може, ще й не вийде ні-чого...

Петро Михайлович ніби догадався про їхні думки:

— Коли й у вас, хлопці, теж є така думка, то кажіть зразу.

— Чи вийде що, чи не вийде, а кінчати, й гадаю, треба,— роздум-ливо казав Матвій.— Взялися, повинні кінчити!

— Ні, справа таки вийде,— після задуми гаряче промовив Петро, мало не стукнув рукою,— мусить вийти! Будемо кінчати.

— А до того я ще скажу вам, хлопці, от що,— промовив Петро Ми-хайлович,— не будемо варті ми доброго слова, коли будемо кидати на половині свою роботу. Путящого робітника так із нас ніколи й не вийде. Ні характеру, ні волі, ні витримки... Так і будемо цілий вік починати і не кінчати. І вийде з нас не активна людина, а якась ганчірка. Тому моя думка теж така: що б не було, а діло до-вести до краю. Хай протягнеться ще місяць, два — все одно. Зразу не вдасться робота, розпитаємось у тямущих людей, почнемо на-ново, а не будемо кидати, не будемо розкисати. Під боком у нас Київ, а в Києві люди, які нам охоче допоможуть: чого самі не до-беремо — поїдемо, повеземо до Києва; не буде за що — пішки під-емо... І коли твердо захочемо, я певний у тому, ми справу доведемо до бажаного краю. Кажіть, не покинете діла, поки на половині?

— Не покинемо, хіба вже не знаю що.

Гаряче стиснули один одному руки.

Незчулися, як у роботі пролетіло скілька днів.

Зробили нервюри, приготували поперечини, подушку.

Коли нервюри стабілізатора й підтримні поверхні були приро-блені до своїх поперечин, почали натягувати на них полотно... Прийшлось добре — діло йде як слід.

Приходили рано, розходились на ніч. Часом при світлі працю-вали. Вже й не чули, що там і говорили про них на селі. Часто то один, то другий і ночувати залишались у школі. Зробили стерно поворотів, стабілізатор... Озирнули свою роботу — повеселіли, пі-дбадьорились. Зразу якось почули, що діло на лад іде, що в них щось вийде.

— А знаєте що, хлопці? Коли буде у нас справа і далі так іти,— ра-до потираючи руки, казав Петро Михайлович,— через два-три дні у нас моделя буде готова.

У хлопців аж серце забилось:

— Невже так швидко? Не може бути!..

— Ага,— засміявся Петро Михайлович,— тепер швидко, а пам’ятаєте, як ви спочатку хотіли всю моделю за один день зро-бити.

Пригадали хлопці, теж стали сміятися. Погомоніли, посміялися і знову до роботи.

VI.

ПІЗНЬОЇ НОЧІ

Звечора Петро Михайлович довго писав листи. Зранку дід На-зар збирався на базар у місто, і треба було скінчити їх сьогодні. Написавши листи, Петро Михайлович пішов до діда Назара, щоб передати їх. Переходячи через клас, він побачив, що двері в майс-терню одчинено, там горить світло. Лунав голос у порожніх кла-сах. Підійшов ближче. На стільці коло столу сидів Назар, перед ним в одній сорочці, босий стояв Петро, в одній руці кусок черст-вого хліба, другою вимахує, очі аж блищать. Щось говорить... Прислухався:

— І не тільки, діду, вона буде світити нам у хаті, електричність — це такий кінь, що коли ми зможемо його запрягти, він усе буде нам робити: орати, молотити, возити. Село наше засяє вночі, удень загудуть електричні млини, на полях забігають трактори... О, тоді, діду, заживемо...

Мимоволі заслухався Петро Михайлович, не хотів перебивати, пішов посидіти на ганок. Думав собі: як цей хлопець швидко зро-стає розумово, міцніє — недавно ще був дитина.

Сів на ганку. Ніч була темна, зоряна. Село спало. Через майдан рипнула хвіртка, почулися веселі, п’яні голоси, безладна пісня. "Либонь, це од Латки,— подумав Петро Михайлович,— чого це во-ни?" Далі догадався: "Еге, голубчику, це ж ти самогончиком під-торговуєш".

— Де...е ...я...я...— п’яним затягнув хтось голосом, далі зразу пере-став, кричить — голос лине до школи: — Гей, ви, інженери, подавай мені зараз той самий чортоплан, хай везе додому...

— Завтра, завтра, Федоре Івановичу!.. Не гвалтуйте!.. Вставайте, біда мені з вами! — чути коло нього улесливий голос.

— Ні! Я докажу їм, безштанькам!

— Завтра, завтра, Федоре Івановичу!.. Не гвалтуйте!..

"Так і є!" — подумав Петро Михайлович.

VII.

ГОТОВО

Далі пішла робота певно й швидко наближалась до кінця. В майстерню почали навідуватись члени гуртка, далі — все більше й більше, і незабаром шуміло вже там, як у вулику. Всі побачили, що справа виходить, допомагали, підбадьорювали, хоч це було вже тепер і зайве. Зайшов якось і Андрій, тихий, змарнілий, про-хав, чи можна йому подивитися. Йому, звичайно, дозволили. Ди-вився Андрій на роботу, і часом було помітно, як у нього загора-лись очі, щоб вхопити щось зробити чи допомогти, але втриму-вав себе: його ніхто не закликав, а самому було соромно. Часом повертався і рішуче виходив із майстерні, але незабаром вертав-ся знову, так ніби його хто силоміць тягнув сюди... Стоїть, руки на грудях склавши, очей з роботи не зводить, а очі так і їдять робо-ту... Помітно, хоч і не був давно в майстерні,— все зрозумів уже... Часом, коли що не так робилося, аж кривився, аж тупав на місці — не міг витримати і хоч істиха, боязко підказував, давав коротень-ку пораду.

Прийшов день, коли мали скінчити роботу. Ще зранку зібрався увесь до одного авіаційний гурток; поприходило багато з інших гуртків побачити роботу своїх товаришів. Кінчали, коли було по-вно в майстерні людей.

Приробили підтримну поверхню до подушки, подушку до рам-ців. Прикріпили стабілізатор, установили стерно...

Петро Михайлович подивився веселими очима на учнів, про-мовив урочисто:

— Тепер на оці два гачки надінемо резиновий шнур, і наш аеро-план буде готовий.

Швидко і напружено, навіть трохи хвилюючись, докінчував Пе-тро останню роботу. В майстерні було так тихо, ніби не було там ні духу... Одступив:

— Готово!

На столі стояв невеличкий чепурненький аероплан — ну зовсім, зовсім такий, як літають, тільки що маленький.

— Слава!.. Слава!..— залунало в майстерні; зашуміли, захвилюва-лись.

— Стійте, заждіть,— спиняв їх Петро Михайлович,— рано ще раді-ти. Тільки тоді, як аероплан наш полетить, ми можемо сказати, що діло довели до кінця.

— Полетить, полетить,— гукали всі.

— Ну, це ми ще побачимо. Зараз уже вечоріє, крім того, надворі вітер, сьогодні вже пускати не будемо.

Нетерплячі, а особливо менші, аж танцювали, щоб сьогодні пу-стити, але старші вже мали витримку й казали, що краще пускати аероплан завтра зранку, якщо не буде вітру.

— Рано ми не будемо пускати, пустимо годині о дванадцятій,— радив Петро Михайлович,— об одинадцятій годині прибуває на нашу станцію потяг, а завтра цим потягом обіцяв прибути до нас... знаєте хто?

— Хто, хто такий? — зацікавились школярі.

— Обіцяв прибути до нас товариш Микола, отой літун, що ви ба-чили його в Києві на аеродромі, пам’ятаєте? Я йому писав у листі про нашу роботу, про те, як вороже поставились до нас у селі, і він обіцяв приїхати до нас і прочитати нашим селянам лекцію про авіацію. Товариші піонери повинні цю справу взяти до своїх рук і оповістити всіх, особливо молодь.

— От добре, от добре,— пораділи школярі, аж у долоні заплеска-ли, — коди наш аероплан не полетить, він нам розкаже тоді, що треба зробити.

— От через те я й радив би не пускати нашу моделю до його при-їзду.

Всі погодились на цьому, а піонери з комсомолом взялися опо-віщати село про приїзд літуна й авіаційні збори.

VIII.

СМІЙСЯ, ВРАЖЕ, ТА НЕ ДУЖЕ!

Другого дня, як навмисне, зранку погода була на диво гарна; ясно світило сонце, на небі — ні хмариночки: синє, синє, але про-зоре; і дерево стоїть тихо, листом не колихне. Цвірінькають го-робці, гомонять на майдані діти. Була неділя. Коло школи зібра-лись мало не всі школярі. Дожидали гостя з Києва, забігали напе-ред, визирали. Зрештою побачили: од станції верталися Петро й Андрій, що ходили зустрічати літуна. Верталися самі, помалу, не-весело.

— Ну що, немає?

— Не приїхав. Кожну людину, що виходила з вагонів, оглядали, не бачили й похожого.

Було досадно: його ж так сподівалися, його так дожидали. На-що було обіцяти.

Вийшов Петро Михайлович, теж дивувався:

— Мабуть, йому щось перешкодило. Та ще він колись прибуде до нас,— заспокоював.

— Як же тепер — будемо самі пускати? — запитав його Петро.

— Звичайно, спробуємо пустити самі, ідіть винесіть моделю.

Винесли. З галасом, із гамором.

Малі діти, що пасли на вигоні свині та гуси, спершу на школу ніби не звертали уваги; коли ж тільки винесли моделю, один чо-гось помчав до Латки, а всі інші, як по команді, кинулись до гур-ту; стали трохи осторонь уряд, позакладали нащось за спину ру-ки, дожидають...

Аж ось рипнула хвіртка у Латки. Іде до гурту прилизаний, че-ревички аж блищать ради свята, осміхається улесливо й єхидно.

Школярі незадоволено стиха гомоніли:

— О, Латку вже чорт несе сюди. І чого йому треба? Він же сміявся з нашої роботи.

— Того ж і треба, щоб посміятися з нас, коли не полетимо,— каза-ли інші.

Всі нелюбо спідлоба позирали на Латку.

А він ніби того й не помічає: ручки заклав за спину, стулив губ-ки, дивиться такий добрий, улесливий, хоч до болячки клади йо-го.

Андрій стиха:

— І так би й дав по...

Петро Михайлович озирнув свій гурток:

— Ну, хто ж перший?

Зашепотіли схвильовано: "Бери ти, бери ти..." — боялись.

Взявся Матвій. Підійшов, накручує резину.

— Розступіться! — Всі розступились.

Підняв угору, кинув...

Модель задирчала і... носом у землю.

Всі так і зів’яли:

— От так же...

Раптом мала дітвора з-за спин руки, як не затрублять у гарбу-зові дудки, як не задеренчать у гребінці, як не забряжчать у че-репки, ціла оркестра. Гурток людей, що спинився, ідучи з церкви, в регіт. Латка одвернувся, пхикає в руку. Між школярами пішло сумне: "Не полетить, не полетить".

І стоїть дід Назар збоку, журно головою хитає:

— Зарізали, острамили школу...

— Заждіть. Це ще нічого не означає,— чути бадьорий голос Пет-ра,— може, ще він полетить. Здається, Матвій не так кидає його — треба трошки вниз.

Закрутив резину, підняв, кинув...

Упав, як каменюка.

Регіт за спиною дужчий... галас...

Підійшов Петро Михайлович:

— Щоб воно значило,— озирає моделю, пробує рукою всі частини.

Наблизився Латка, теж сумно хитає головою, але в маленьких очицях поблискує задоволення:

— Не летить ваш аероплан, Петре Михайловичу, не летить...

І хитає головою Назар:

— Ех, краще б не страмилися.

Петро Михайлович щось трохи поморочився коло моделі, мов-чки підняв, кинув...

Модель теж не полетіла.

Назар махнув безнадійно рукою, повернувся, пішов до школи.

А голоси за спинами сміливішали:

— Вони думали, так то й полетить.

— Якраз ця школа цього й научить. Та ці учителі...

— Та що тепер за школа...

І пішло...

А малі стрибають, верещать, трублять — як малі дикунці.

Зрештою Андрій не витерпів: підбіг до дітей, вихопив у одного гарбузячу дудку й почав їх тіпати нею по плечах. Порозгонив.

Одходили люди, повипрямлялись, ніби їм од цього аж полег-шало. Гомонять, сміються, з ними пішов і Латка. І було видко, як він розповідає їм щось смішне, вимахує руками, показує, очевид-но, як падала моделя, і сміється, аж до землі присідає.

Один по одному відходили од гурту й школярі, ліниво, скучно.

Коло моделі залишились самі майстри та Андрій із ними.

— Ну, що ж його тепер будемо робити...

— Нічого, не будемо сумувати, товариші,— почав Петро Михайло-вич, — я гадаю, що діло ми поправимо. Зараз ми не будемо його пу-скати, щоб не попсувати його зовсім, а пождемо, поки приїде до нас товариш Микола. Я думаю, що він усе ж таки прибуде. Через день, через два, може, через тиждень... Він нам діло поправить. Та, може, тут і поправляти немає чого... Може, тут треба тільки що-небудь одігнути, що-небудь підкрутити... Коли б тут був лі-тун-фахівець...

Його перебив Петро:

— Гляньте, що то Андрій робить?

Андрій вже пригнувся коло моделі, мовчки щось порався коло неї, аж частини рипіли.

— Андрію, покинь! Андрію, моделю зламаєш.

— Та він моделю ламає!!

В Андрія тільки очі горіли... Ніби й мова не до нього.

— Андрію!..

— Одніміть од нього моделю!

Але Андрій вже випрямлявся й піднімав угору моделю. Підняв, кинув із розгону... і стало диво: аеропланчик захурчав і рівно, га-рно, як живий великий метелик, пролетів трошки над землею... Петро Михайлович по годиннику налічив п’ятнадцять секунд. Вирвався такий крик радості, що його почули мало не по всьому селі. Діти, що гралися у глинищі в хатки, повистромляли з ями голови, побачили, і з вереском, із галасом, кинувши свої цяцьки, в піску і в глині побігли до гурту, люди, що порозходились із май-дану, спинялись, повертали і здалека дивились, що там зчинився за крик.

Моделя, трохи пролетівши, сіла, і Андрій легенько підхопив її, як дитину, на руки. Всі до нього юрмою.

— Що ти зробив із ним? Як ти пустив його?

Андрій аж сяяв од радощів. Розповідає:

— Я тільки одхилив трохи стабілізатора та резину закрутив не так туго, як ви.

— Як же ти догадався?

Андрій і сам не знав; сміється:

— Хто його знає.

Спробували ще раз.

Полетіло ще краще.

Діти шапки, картузи кидають угору, перекидьом...

Швидко вертаються назад ті, що пішли з майдану, аж піт на ло-бі блищить. Біжить Назар, аж спотикається, з городу, радий, шап-кою махає, сміється... Вискочив із хати Латка, в одній жилетці, з ложкою в руках, видно, сів тільки обідати... Очі тепер у нього злякані, великі.

— Товариші,— гукає Андрій, і очі сяють у нього завзяттям і щас-тям, — підемо тепер із нашим аеропланом по всьому селу, по всіх вулицях.

— Ходім, ходім! — загули.

Збільшувалась за ним юрма, збільшувався гомін: "Що таке? Що таке?" Скрізь по вулиці із тинів, із-за воріт визирали голови, про-стоволосі, в шапках, заспані, розкуйовджені, молоді — в кольоро-вих стрічках. Забіліли сорочки, заясніли вишивки, спідниці, мов живим цвітом заквітчало всі по шляху тини й загати — це шумко й радісно йшли молоді піонери в селі. І щулиться, ідучи з церкви, якась стара бабуся під тином, прихиляється, хреститься, з остра-хом позираючи на

це диво, що ось завелося в їхньому селі. Стоїть Петро Михайлович один серед майдану, вуса накручує, посміха-ється.

А молодий гомін дзвенить, шумить десь аж на другому кінці села.

IX.

ХАЙ ЖИВЕ АВІАЦІЯ!

Коли з другої вулиці вертались школярі на майдан, за ними тя-гнуся вже довгий хвіст. Діти, молодь, дядьки, плентались навіть десь іззаду старі, зігнуті діди з ціпками. А посеред натовпу, над аеропланчиком маяли вже червоні прапори з плакатами: "Хай живе авіація!", "Підтримуйте нашу повітряну флоту!", "Всі на до-помогу авіації!". Спинились усі серед майдану. Гуде, як на ярмар-ку. Підходили нові й нові люди, дивились, руками лапали, проха-ли, щоб іще раз пустили аероплан. Пускали без ліку. Гомоніли люди:

— От тобі й наші! Яке втяли!

Інші намагались трохи розхолодити людей:

— Та хіба воно справжнє! Це ж тільки виграшки дитячі! Цяцька!

— Зробили маленьке, зуміють зробить і велике! — казали інші.

— Не так-то легко зробити велике: ось у мене є маленький хло-пчик, Костик. Він у мене оце колись возика зробив. Зовсім похо-жий на віз. Ану, хай він зробить великий?

— А ось ти робиш великого воза, а чи зробиш ти отаку птицю, щоб літала, як оце школярі зробили?

Регіт.

— Так бачите... то одна річ.

— Отож-бо то й є!

Дід Назар цілу аудиторію зібрав коло себе:

— Ні, браття, це не пустякове діло! Тут усякі плани треба, всякі науки — фізика, граматика... Це тільки інженери колись робили, та й неабиякі інженери! От скажемо: невр... невр... неврюри, стабі-лі-затори... Що це вам, іграшки?

Крутився у натовпі і Латка.

— А як ви гадаєте? — дехто до нього.

Латка очицями сюди, очицями туди, ручками круть-верть.

X.

ГОСТІ З НЕБА

Хтось голосно:

— Так-то воно так, а все ж це тільки маленьке журавленя. Ні, ви отакого мені журавля зробіть, як ото...— І височенний дядько під-няв ключку вгору. За гомоном ніхто не чув, як високо над селом гув справжній аероплан.

Всі підвели вгору голови.

— Оце журавель! На цього наклади пудів з півсотні — повезе.

— Ні, мабуть, ним тільки хіба пір’я возити.

— Повезе,— домагався хтось,— бач, як гуде, як добрий бугай.

— Годують, мабуть, добре, то й гуде!

— Та чого це він кружляє на одному місці? Чи він блудить, чи він світом нудить?

— Гляньте! Чи не думає оце він тут сідати?

Всі примовкли.

Чийсь схвильований голос:

— Так і є. Сідає! Чого це він?

Аероплан робив над селом круги, спускався все нижче й нижче, сідав над майданом.

Вже можна було забачити людей на ньому. Хтось із школярів крикнув на все горло:

— Це ж наш літун... Товариш Микола.

— Петро Михайловичу! Гляньте, Петро Михайловичу, де ви?

А Петро Михайлович не чує: сам уже закинув голову вгору, смі-явся, щось гукав і махав своїм кашкетом.

Загуло на майдані, загомоніло, замаяли шапки вгорі, затіпа-лись в повітрі чуби. Але гомін на майдані став щух-нути, тонути: могутній і радісний рев велетня птаха все поглушив...

Рівно, ніби з гори по ковзалці, аероплан злетів на землю, легко торкнувся коліщатами землі, трохи прокотився по майдані й став.

Вискочив товариш Микола, веселий, несподіваний, мов із неба прилетів. Звіталися.

— Як же ваша моделя?

Показують.

Якийсь дядько:

— Ану-ну, погляньте, чи ковалівці до чого-небудь здатні, чи, мо-же, тільки їм змії з паперу пускати?

Літун уважно з усіх боків розглядав моделю. Підійшов другий товариш, що коло стерна сидів,— здавався збоку старшим — а справді — таке гарне, симпатичне обличчя, дивиться:

— Робота досить чиста.

Літун:

— Літає?

Всі весело:

— Го-го, ще й як!

Літун накрутив, підняв, кинув — полетіло.

Засміявся літун:

— Чудово! Ніхто не допомагав? До літуна ніякого не звертались за допомогою?

— Ні, ні, самі!

— Це навіть дивно, це дуже рідкий випадок, щоб при таких умо-вах зразу моделя удавалася. Признаюсь, моя перша моделя не полетіла!

Розповіли йому, як спершу моделя теж не хотіла летіти, як смі-ялись з них, як потім Андрій догадався, що зробити, усе, як було далі.

— Молодці, товариші! Браво! — аж очі засяяли в літуна.— Далі до людей: — Ну, як же тепер ви скажете, громадяни, путяще це діло — авіація, чи це тільки одна забавка?

— Та хто його знає... Одні так кажуть, другі інакше. Воно нам, правду кажучи, без діла, то ми не дуже до нього й доскіпуємось. Нам на ньому не літати.

— Ні, громадяни, так не можна ставитись до цієї справи, це діло наше спільне. Це ви так кажете, що мало знаєте або й зовсім нічо-го не знаєте про авіацію. Чув я, як дехто з вас вороже зустріли ваших сільських молодих піонерів, що почали учитися цього діла, і навмисне прибув сюди, щоб побалакати з вами про цю справу. Мені здається, коли ви мене уважно послухаєте, то самі побачите, що авіація і не така пуста справа, як вам здається, і не така вже далека вам, як ви про це думаєте. Будете слухати мене?

Загули:

— О, а чому не слухати? Просимо дуже.

— Нам треба, щоб з нами говорили.

— Давно вже треба.

XI.

ПРО АВІАЦІЮ

Збились тісніше. Ті, що стояли далі, підійшли до гурту. Малеча посідала спереду, на моріжку, дорослі стали стіною. Літун став на аероплані, щоб усіх бачити, й почав:

— Перш за все,— запитав він селян,— для чого, на вашу думку, потрібні нам аероплани?

— Звісно для того, щоб воюватись,— одповіли селяни.

— Так,— підтвердив літун,— це правда, авіація може бути великою й могутньою зброєю під час війни. Буржуазні держави це добре розуміють і хапаються, як можна більше, набудувати військових літаків. Отже, й ми — хочемо чи не хочемо,— але мусимо мати свою військову повітряну флоту. Але це все тільки до якогось часу. Справжнє ж велике значення авіації — не в тому! — Далі він гово-рив про те, що авіація, яка служила до останніх часів для військо-вих потреб, незабаром буде служити культурним і науковим ці-лям.— Вже й тепер,— казав він,— почали будувати аероплани й ди-рижаблі для перевозки вантажу й пасажирів, для наукових до-слідів. Прийде час, і вони будуть служити для зносин між далеки-ми країнами, що між ними лежать пустелі та непроходимі ліси й болота...— Казав про те, що і в сільському господарстві теж авіація буде мати значення, що вже й тепер в Європі і у нас навіть із аеропланів фотографують землю й роблять межові плани, труять сарану на полях...— Зразу навіть трудно уявити собі,— казав він,— скільки всякого полегшення, скільки користі принесе людині авіація.

Слухають уважно, але погляд гострий — помітно, не дуже ймуть вони цьому віри. Зітхає хтось:

— Ехе-хе. Коли то тільки буде цеє...

— Та чи й буде...

— Як же воно не буде, коли вже воно майже є в людей. В Німеч-чині після війни вже почали будувати пасажирські й грузові ди-рижаблі, які хоч і не так швидко літають, як аероплани, зате мо-жуть піднімати до 2000 пудів вантажу.

— 2000...— загуло в натовпі.— Ой щось мені того...

— Авіація росте неймовірно швидко,— казав далі літун,— ще неда-вно вважали, що найбільше без перепочинку аероплан може лі-тати 25-26 годин, але в Америці вже літають більше 37 годин. Те-пер аероплан без перепочинку може пролетіти до 3000 верстов, а за одну годину може пролітати мало не 400 верстов.

Загомоніли гаряче, замахали руками:

— Не було цього й не буде!.. Що він морочить голову, 3000 верс-тов... Де це видано? Це він уже трохи теє...

— Товариші, я не байки прибув вам провадити. Кажу те, що лю-ди давно вже знають. А це видано було, щоб до вас у село прилі-тали з Києва? Що це, байка?

Тож і школярі:

— А пароплав — байка, а машина — байка, а оце-о — байка? — пока-зують на свою моделю.

Притихли. Стриманіше:

— Не знаю, хто тільки буде на ньому літати?

— Хто буде літати? Будьте певні, всякий полетить. Колись, як повелися були залізниці, хіба наші діди не виходили з попами та з корогвами проти потяга, як проти нечистої сили, а тепер що ми бачимо — часом не дотовпишся і в вагон. Що? Може, неправда?

Сміються. Пом’якшали.

— Ми їздимо по залізниці, плаваємо пароплавом, любісінько бу-демо літати в повітрі. Та коли зважити добре, то на аероплані да-леко менше буде небезпеки, ніж, скажемо, в потязі. Вже й тепер кажуть, що з аеропланами менше буває катастроф, ніж із потя-гом.

Повеселіли, жартують.

— Воно, правда, тут гайки вже не одкрутиш.

— І моста не зірвеш...

— І насипу ніякого, й ремонту не треба — вигода видима...

— Треба сказати, що тепер будують такі аероплани, що можуть сідати не тільки на землі, а й на воді. Так звані гідроаероплани. Лети, куди хочеш — через моря, через пустелі, через непроходимі хащі...

Один не втерпів, здвигнув плечима, усміхнувся:

— Це зовсім, як у тій казці. Оце якось мій школяр купив книжеч-ку про Іванушку-дурачка, так там те ж саме: сів на горбоконика, не вспів озирнутись, як уже і в столицю дім-чав!..

Сміх. Хтось додає:

— А я читав, як один іще на такому килимку летів...

Почали гомоніти, сміятись. Сміявся й літун.

— Бач, про це ви знаєте всі, а про справжні чудеса ніхто й не чув! А я ще скажу,— казав він далі,— що й у казці не вигадано нічого кращого од аероплана. Навпаки, на аероплані, мені здається, да-леко зручніше літати, ніж на різних кочергах, мітлах, жлуктах та килимах. Там сиди, та й трусись, та держись.

Сміються всі.

— Та ще й добре держись,— уставив хтось.

— Що? Мо' доводилось? — Сміх.

Інші:

— Та годі! Тут діло, а вони...

— Інше діло на аероплані. От, скажемо, тепер у Парижі: треба вам у Лондон, купуєте собі квиток, увіходите, як у вагон... Повно людей, в кріслах, на канапах порозсідалися, книжки, газети чи-тають. Підняло, понесло вас — вам байдужісінько. На протязі всієї аеролінії, що тягнеться на 380 кілометрів, у різних місцях прив’язані аеростати, що вказують дорогу — вже не зблудить. Ко-жних 60 кілометрів — аеродром; там — станції, полустанки з сигна-лами, з маяками. Про якусь небезпеку вам і в голову не прихо-дить. Подорожуючи, розмовляєте радіом з тими станціями, над котрими пролітаєте, розпитуєте передні станції про погоду чи слухаєте концерти — чи то з Парижа, чи Лондона. Поки те-се — не-зчулись, вже й у Лондоні. Ні, я все ж таки з більшою охотою поле-тів би на аероплані, ніж на якомусь жлукті,— додав він, сміючись.

Довго ще говорили, часом жартували, сміялись, але помітно вже було — думніші стали очі в людей, більш довірливий голос. Кінчив літун побажанням:

— Хай же живе наша червона авіація, хай росте, шириться вона у нашому багатому, талановитому краї! — Шукав очима школярів-авіаторів.— Хай живуть молоді піонери, що кинули у вашому селі перше проміння свідомості щодо цієї великої, для всякої країни необхідної справи!

Дехто аж загорівся:

— А що? Хай і наших знають! Наша Ковалівка теж не абищо. Молодці школярі.

— Слава! Слава! — Вхопили на руки Петра, Андрія, Матвія, далі всіх членів авіаційного гуртка, більших і малих, гойдали вище голови.

XII.

В КИЇВ ПО СІЛЬ

— Громадяни! Товариші! — махає руками літун.— Увага! Маю ще вам сказати дещо.

Помалу затихли. Усміхаються.

— Хто хоче проїхати на аероплані до Києва й назад? Можна взя-ти двох — одного з більших школярів, другого — коли із дорослих хто охочий. Хто сміливий? Хто на голову міцний?

Зашуміли, загули, і незабаром із членів гуртка вийшов наперед Петро, якого товариші вибрали одноголосно, схвильований, ра-дісний. З

дорослими справа улагодилась не так швидко. Всі хоті-ли, але всі боялись.

— Хай ось Максим Мичка летить: він на морях плавав.

— Ні, Мички шкода — дітей багато, хай летить Григор — він бурлака, у нього ні жінки, ні дітей...

Регіт.

— А жінкам можна?..

— Можна!

Зацокотіли, тоненько загомоніли жінки:

— Марусю! Бабу Грибиху! Тетяну! Москалівну?..

Веселий чоловік:

— Люди добрі. Прошу вас слізно: беріть мою!.. Хай голови не гризе мені!

— Тетяну! Тетяну!..

Мало не силоміць випхали наперед високу, стрункy молодицю, ту саму, що приносила хлопцям у майстерню горщик ряжанки. Засоромлена, червона, аж пасмо коси вибилося з-під очіпка, а очі сяяли сміливо й весело. До Петра:

— Ну, сину, коли гинути, то гинути разом. Що там не буде — полетимо!

— Оце так! Мати з сином... Оце молодиця!

Тим часом літун заохотив собі на допомогу кілька душ людей, школярів, нашвидку поясняв їм, як треба буде пускати аероплан. До матері й сина:

— Ну, тепер, сідайте! Сюди ось...— Вийняв годинника.— Без чверті чотири!

Тетяна, сідаючи, весело й схвильовано до людей:

— Ех, хоч раз у житті вирвуся з цього пекла! Прощавайте, люди добрі, не згадуйте лихом!

Кругом загоготіло:

— Це родимий літун! Вона й дівкою була угара!

— Гляньте, то їх прив’язують, чи що б то?

— Аякже, щоб часом перекидя не полетіли!

Матір і сина поприв’язували, наділи на голову шапки з довги-ми ушима, літун дав їм поради, як себе тримати під час літання, тоді заліз у аероплана, покрутив стернами й крикнув щось меха-нікові. Той декілька разів повернув пропелер... Зашумів двигун, загув гвинт. Механік з допома-гачами вхопили аероплан, держа-ли, як дикого крилатого коня, що поривався летіти...

— Пускати?..

— Заждіть! Заждіть! — наузбіч проштовхувався якийсь дід з міш-ком під пахвою. Кричить: — Купіть мені, коли вже таке, то, будь ласка,

півпуда солі у Києві! Там дешевше, ніж у нашого Латки! Купите? Все одно дурно будете літати!

Сміються кругом, сміється літун, рукою махає — давай, мовляв. Дід кинув мішок, літун підхопив його, поклав на аероплан. Гук-нув:

— Півпуда солі? Добре!

Перегукнувся знову з механіком... Крикнув:

— Пускай!

Пустили. Аероплан покотився по землі, одірвався од неї, по-мчав угору.

Глянув Петро униз — серце замліло.

Механік, люди, майдан, школа — все шугнуло вниз, як у провал-ля... І здається, що аероплан гуде, дирчить у повітрі на одному мі-сці, а під ним тоне, летить кудись усе: і ліс, як бур’янець, і озеро, як чорна на штанах латка, і все село маленьке, як малюночок на папері.

XIII.

У КИЄВІ

— Де це ми?

Кругом люди, гомін, сміх... Трава. Якісь будови...

Либонь, це той самий аеродром. Так ніби хтось могутній пере-кинув їх із села аж сюди... Встають, ноги тремтять. Літун гукає на когось:

— Автомобіль у нас вільний?

— А що таке?

— Після скажу...

Гуде автомобіль.

Сіли. Загув.

Летять мимо телеграфні стовпи, крамниці, будинки... люди пі-ші, люди на возах... трамваї, височенні будинки.

Задирчав автомобіль. Став. Перед очима — скляні двері, над ни-ми великими літерами:

СОРОБКОП.

Літун із дідовим мішком з автомобіля — у двері — сховавсь...

Дві-три хвилини — виходить із клунком. Крикнув автомобіль, мчить...

І вже перед очима знову аероплан...

Скілька хвилин і...

"Дрр..."

Затремтів птиця-звір, і вже внизу сади, як бур’яни, Київ, як не-величкий малюнок, менший, менший... зник...

XIV.

ДІЛО БУДЕ

В селі не розходились люди, посідали коло школи, дожидали. Повільно гомоніли про міське життя, про сільське, про нові по-рядки. Позирали на небо, прислухались. Механік вийняв годин-ника, заклопотано заглянув у нього:

— Двадцять п’ять хвилин пройшло — час би вже...

— Так швидко?! — дивуються.

— Треба, щоб уже вертались,— певно, з тією сіллю забарились.

Жартували з дідом:

— Ні солі, ні мішка...

Аж ось один із школярів:

— Гуде...

Схопились з місця — всі на майдан, попіднімали голови вгору.

Дивляться, шукають у небі очима. Радісно:

— А он же й він!

— Де? Де? Ага! Бачу!

Підлітає аероплан, гуде радісно, весело, бадьоро... Виходять.

Обступили, оточили:

— Ну як? Ну що? Дуже страшно?

Петро й мати сміються, точаться, як п’яні:

— Як тепер чудно тут! Немовби й село не те...

Хтось згадав:

— А солі дідові, мабуть, не купили?

— О, я й забула — єсть.

Передають дідові клунок. Всі до того клунка:

— Гляньте! Справді! Де купували? Почім? Бачте, діду, це б пішки коли б ви доплентались до Києва?

Дід подивився на аероплан, подивився на клунок, подумав і до людей:

— А чи знаєте, що я вам скажу, люди добрі? Єй-право, мабуть, з цього діло буде!..

XV.

УРОЧИСТІ ЗБОРИ

Перед тим, як одлітати, літун зайшов у шкільну майстерню. Там зібрався весь авіаційний гурток. Члени гурткової президії, Петро й Матвій, закінчили цієї весни школу, і на їх місце треба було обрати інших. Голова гуртка, Петро, одкрив збори. Озирнув-ся — нема секретаря.

— Секретар! Де ж секретар?

Андрій стояв осторонь, як чужий, чогось невеселий, задума-ний.

— Я ж... виписався з гуртка,— стиха промовив він.

Всі якось про це вже й забули були, тепер згадали.

— Як же тепер? Другого вибирати? Чи, може, знову приймемо Андрія? Як ти, Андрію?

— Коли приймете знову, то я...

Загули:

— Прийняти! Прийняти! Він усе ж багато працював коло моделі. Він і моделю догадався, як пустити. Прийняти! Голосуйте!

— Заждіть, товариші,— спинив їх Петро.— Андрієвої заяви ще не розглядали наші загальні збори, і коли він зараз зречеться її, то нам не треба буде й голосувати, я так гадаю.

— Правда,— загули,— сідай, Андрію, на своє місце та більше так не роби!

Андрій, червоний і радісний, швидко сів на своє місце.

Одчинили збори. За почесного голову обрали товариша Мико-лу. Вітали його бурхливо, радісно. Подякувавши за честь, това-риш Микола сказав промову, коротеньку, але щиру й гарячу. Він казав, що сьогоднішній день для нього справжнє свято, що в нього зростає певність і віра у розвиток, у велике майбутнє авіацій-ної справи у нашому краї, коли він дивиться на ці молоді, ще ди-тячі, завзяті обличчя.

Казав: "Коли ви, діти, змогли вже в своєму селі порушити між дорослими селянами цю великої ваги справу, що ж зможете ви зробити тоді, коли набудете сили й знання й коли з такою любов’ю й завзяттям оддастеся справі авіації". За-кликав поширювати свою роботу в школі і в селі, учитися, наби-рати членів, поширити в селі осередок допомоги авіації. Обіцяв держати з ними зв’язок, допомагати всім, чого буде треба. Радив тепер же накреслити план дальнішої роботи. Андрій відразу за-горівся:

— Далі, я гадаю, нам треба збудувати справжній аероплан.

Всі засміялись.

— Ого, куди вхопив!..

— Аероплан не аероплан, а планер, я гадаю, ви могли б тут збу-дувати,— промовив літун.

— Планер! Планер! — загули збори.— Щоб літати, як Яковчук!

— Стійте,— спинив усіх Матвій,— будувати, то будувати, але з чого ми будемо будувати? На які кошти?

Всі примовкли.

— Справді. Це питання цілком слушне, і його треба уважно обмі-ркувати,— сказав товариш Микола.

Далі товариш Микола запропонував, щоб хто-небудь із членів гуртка списав усю роботу гуртка коло моделі, всі пригоди, які до-велося пережити гурткові, й одіслав у редакцію авіаційного жур-налу "Повітряна флота", що видає його Центральне правління товариства авіації та повітроплавства у Харкові. Зрештою вий-няв авіаційні значки і роздав членам гуртка. Дійшовши до мале-нької Марійки, він спинився здивований.

— Невже й ця дівчинка — член вашого гуртка?

— Аякже. Член, та ще й активний. Це наш бібліотекар!

Погладив по голові, дав і їй значок. Так і спалахнула вся з ра-дощів, а очиці так і прикипіли до блискучого значка.

Коло дверей стояло душ і-з п’ять учнів, не беручи участі в збо-рах.

— Це теж із вашого гуртка?

— Ні, це прийшли записуватися у гурток.

— Ого, зразу п’ять душ!

— Е, це ще не всі...— Почали рахувати, хто ще казав, що хоче запи-сатись у гурток.

— ...І Микита, і Петренко, і Кошіль, і Гончаренко, і Василь Підгір-ний, і Макар Підгірний...

— Дивіться, який урожай у вас сьогодні,— сміється літун. Тим ча-сом Андрій щось гаряче почав шепотіти між товаришами, пока-зував значок, махав руками, доводив щось, позираючи на Петра Михайловича.

— В чім річ? — помітивши це, спитав товариш Микола.

— Петро Михайлович теж член нашого гуртка.

— А, правда. Я й забув.— І товариш Микола, сміючись, подав зна-чок і Петрові Михайловичу. Той теж засміявся, а потім поважно пришпилив значок до тужурки. Поруч Петра Михайловича стояв дід Назар; товариш Микола подивився на нього, подивився на учнів. Всі зрозуміли: "Дати й

дідові?" — "Дайте! Дайте!" Дід поче-рвонів, засоромивсь — тікати; придержали, до свити причепили.

Посипались оплески, вигуки, радісний сміх...

Товариш Микола сказав, що, на великий жаль, він мусить зараз одлітати, і став прощатись. Веселою гурмою висипали із школи, пішли до машини. Як одлітав аероплан, кричали:

— До побачення! До побачення!

XVI.

В НЕВІДОМІ СВІТИ

Зайшла ніч, але село ще не спало. Чути було сміх, гомін, пару-бочі вигуки, десь у вербах дівочі співи. Зайва, не витрачена за день сила дзвеніла й гула, шумувала в селі, розгонила сон і тишу. А вгорі без ліку блискучі далекі світи зоріють. Все небо, здається, двигтить і тремтить такою незміримою силою енергії, такими могучими невідомими законами-таємницями, що з давніх-давен хвилюють людину, будять думку; зорі тягнуть до себе, надихають бажанням піднятись до них... На горі за селом росте над ровом стара груша, що її знають в селі і що на ній побували малими теж, мабуть, усі. Спереду темніє смуга: через поле стояв ліс. Над лісом жевріє Марс, як жарина. Під грушею чути тиху, спокійну розмо-ву...

— А я читав, що один вчений подавав таку думку: зробити таку гармату, щоб стріляла на сотні верстов, і зробити велике ядро, в якому можна було сидіти людям.

— Зажди, а чим би вони дихали там?..

— А дихали б вони он як...

З біноклем у руках, з блискучими значками на грудях сиділи на рові Петро й Андрій. Дивились у бінокля на Марс, говорили про те, що, певне, живуть там якісь живі створіння, можливо, розумні, що колись людський розум дійде до того, що знайде спосіб, як завести зносини з цією планетою, що невпокійний людський дух, раз пробудившись, вже ніколи не перестане пориватися туди.

— Може, багато буде невдач, катастроф, жертв, але це не спи-нить уже людину! — казав Петро.

— А ні! — згодився Андрій.— Ти ж таки подумай побути там, де ще ніхто ніколи в світі не бував! Дізнатись про таке, про що, поки світ стояв, поки жили люди, ніхто не знав, не відав!..

— Подумаєш — аж мурашки полізуть... Здається, все б за це від-дав, все покинув...

— Так... є за що хоч би і вмерти!..

Затихли, задумались.

— Я тепер розумію того Ікара, що не послухався батька і полетів до сонця...

— Якого Ікара?

— А ти хіба не читав? Це є така стародавня казка...

І Петро почав розповідати одну з відомих найкращих старо-грецьких легенд про того відважного хлопця, що рискнув життям, щоб побачити сонце, полетів до нього і впав у море.

А Марс вибирався над лісом все вище й вище.